

JOANA RASPALL, LA PRESENCIA ABSENT
(1913-2013)

*No em busqueu enlloc del món,
sinó dintre la mirada
dels ulls clars de l'estimat,
que és on sóc més ben guardada.
Llum i gira-sol*

El 4 de desembre de 2013 ens deixava una de les darreres representants de la generació d'escriptors formats durant la República, l'obra dels quals es va veure compromesa —quan no estroncada— per la guerra civil i la llarga dictadura del general Franco. Efectivament, Joana Raspall era una noia de poc més de vint anys quan la guerra i les conseqüències que se'n derivaren van amenaçar el seu futur de bibliotecària i van impossibilitar una carrera literària just iniciada, en veure negades no sols la possibilitat de publicació en la pròpia llengua, sinó també la projecció pública de la pròpia obra. Raspall, que començà a escriure de ben jove, va veure en el teatre un gènere que li permetia expressar el seu imaginari i, a la vegada, compartir-lo amb la gent del seu entorn. Formada com a actriu amateur, l'impuls de l'escriptura la dugué a fer el pas d'actriu a autora teatral amb un cert reconeixement quan tenia només setze anys, amb obres estrenades i premiades en diversos certàmens. L'any 1929 ja trobem el seu nom en publicacions comarcals com *l'Eco del Llobregat*, les quals donen notícia, per exemple, de la seva ben primerenca vocació literària, fruit de la seva passió lectora. Així, aquest mateix any, el 20 d'octubre, estrena la comèdia dramàtica *Dos amors*, a la qual seguiran moltes altres obres escenificades en cercles comarcals, com *La vida que torna*, estrenada el 6 d'abril de 1930, i algunes d'elles premiades.

També a la revista *Claror* de l'1 d'abril de 1930, trobem la notícia de l'estrena el 6 d'abril del mateix any de *La vida que torna* de Raspall i li augura tot l'èxit.

Són anys d'intensa vida teatral tant escrivint peces dramàtiques com representant-les. *El Correo Catalán* de 28 de març de 1952 destaca la «original presentació» de la versió poeticodramàtica d'*El Comte Arnau*, de Raspall.

El 1963, Joana Raspall guanya el Premi Joan Santamaria de teatre amb l'obra *L'ermita de St. Miquel*, que es publicaria l'any següent, i havia escrit, a part de les obres abans esmentades, també obres com *El Miracle*, *Camins pels aires* o *Misteris de goig* (en col·laboració) entre moltes d'altres, algunes de les quals resten avui encara inèdites.

Mereix ser destacada l'obra *El viatge*, escrita probablement als anys 50. En aquesta obra, Raspall dialoga amb *Tot esperant Godot*, l'obra de Samuel Beckett escrita a finals dels anys 40, paradigmàtica de l'anomenat teatre de l'absurd, que s'havia publicat el 1952 en castellà i que el grup independent Teatre Experimental Català (TEC) va representar el 7 d'abril de 1966 al Teatre Romea de Barcelona en versió de Joan Oliver.

Entre mitjan dels anys 70 i 80, Raspall s'abocarà a la producció de teatre per al públic més jove, seguint les recomanacions de la ponència de teatre infantil i juvenil del Congrés de Cultura Catalana on la mateixa Joana havia participat. Així, per tal d'atraure el públic més jove al teatre i dins la col·lecció Edebé, Raspall enllesteix la trilogia *El pou* (1994), obra guanyadora del I Premi de Teatre Cavall Fort i estrenada el 8 de març de 1970; *L'Invent* (1978), estrenada el 1973, i *Kònsom SA* (1984). Totes tres contenen crítica social i motiven la reflexió tant dels infants com dels adults a partir de temes socials d'actualitat, com el consumisme i el dirigisme. Un component de rebel·lia davant la injustícia que Raspall no desaprofita mai.

Però també el periodisme va atreure l'atenció de Joana des de bon començament, ja que aprofitava els mitjans comarcals al seu abast per reivindicar tot allò que considerava necessari de cara a

una societat avançada, moderna i amb grans aspiracions de futur, tot participant del debat que la Catalunya republicana tenia plantejat a través de la secció «Escoltant» de la revista *Claror* i, més endavant, a *Alba*. A finals dels anys 20 ho havia fet a *El eco del Llobregat*.

Joana Raspall va tenir de ben jove la voluntat de ser escriptora. Repassant les múltiples llibretes curosament escrites i guardades dels anys de primera joventut, hi descobrim també una poeta de gran rigor formal, que reflexiona sobre la pròpia existència i l'entorn. Això ens fa entendre com, malgrat que va començar a publicar ja de gran, als seixanta-vuit anys, la seva obra pugui ser d'una tan profunda perfecció formal pel fet que arrossega un llarg ofici que es traduirà amb els anys en una obra que comprèn tots els gèneres.

Si hem començat parlant del teatre, gènere que la va introduir al món literari, hem de tenir en gran consideració també la seva obra narrativa, feta d'una única novel·la publicada fins avui: *Diamants i culs de got* (2007); i de dos llibres de narracions. Es tracta d'una novel·la de guerra en la qual se'ns dona una visió gens tendenciosa del conflicte, prou completa i servida des de múltiples perspectives. Com en tota la seva literatura, també en aquesta obra, hi trobem aquest component combatiu, sovint no exempt d'ironia, que ajuda a desdramatitzar les accions més cruentes. La trajectòria narrativa de l'autora es veu completada amb dos llibres de narracions breus que l'autora anomena «de tipus rural», en una carta a Riba de juliol de 1957. Partint sempre de personatges ben modelats extrems del natural —a Joana Raspall li agrada dir que no ha inventat res—, que són personatges que ella ha conegut, en aquesta novel·la de formació ambientada a la guerra civil, a través del personatge protagonista Andreu Bernat i Campllong orfe i a càrrec d'uns parents, anirem coneixent els esdeveniments de la guerra a Barcelona mitjançant també tota una gamma assortida de personatges que giren al voltant seu i que ens donen a conèixer els fets a través de diversos comportaments sovint contraposats.

Les narracions del primer recull, *El cau de les hores* (2008), també estan inspirades en personatges reals i situades en un indret del Penedès que en la ficció és anomenat el Cau de les hores. Són relats de coses que han impactat molt l'autora. El recull el componen dotze narracions que fan sempre referència a algun personatge protagonista, amb dues narracions més: una d'introductòria que duu per títol el mateix del recull, i una altra a manera de colofó, “Comiat”. Mantenint com a referència aquest indret, Raspall el pobla de tot un seguit de personatges que, junts, són una mostra bigarrada no sols d'un model de vida arrelat a la terra, sinó sobretot una mostra assortida de comportaments humans universals. Amb una exhibició d'una llengua rica, viva i ben modelada, plena de col·loquialismes, els seus personatges ens fan partícips de la duresa de la vida a pagès, feta de renúncies, de silencis, de vegades d'actituds mesquines i de sentiments no expressats, però també de la millor condició humana.

L'altre llibre de narracions publicat per Raspall és *El calaix del mig i el vell rellotge* (2010). El volum conté aquestes dues narracions de llargada desigual, però amb un comú denominador: mostrar, a partir de l'artifici de recuperar vells escrits dins un calaix. Raspall revela tota la seva capacitat narrativa en desplegar un munt d'estils de prosa tots ells ben resolt. La idea parteix d'una anècdota personal de l'autora amb un rellotge de paret, a partir del qual va anar rumiant casos en què una història ens pot quedar gravada per sempre, aquell motiu concret que ho desencadena. Raspall ens diu que amb l'escriptura d'aquestes narracions ha viatjat a través d'impressions i de caràcters, a través de la gent que ha imaginat i viscut.

Una activitat en la qual Raspall serà pionera com a dona és el camp de la lexicografia. Amant de les paraules —com ella sovint reconeixia—, Raspall endegarà una obra que pretindrà “salvar els mots” en uns moments, els de la postguerra, en què la poca presència social del català, bandejat de l'espai públic, feia perillar-ne la continuïtat i en comprometia la genuïtat, amb els múltiples calcs castellans. Raspall, fent gala de la seva formació a l'Escola de Bibliotecàries, de la seva intuïció i del domini de la llengua que posseïa, amb una molt bona dosi de rigor, endegarà en solitari

una obra ingent de recollida de locucions i frases fetes, d'una banda, i de sinònims i d'antònims de la pròpia llengua, de l'altra. Aquesta tasca, feta de manera silent i pacient, però constant, veurà la llum uns anys més tard en forma de tres diccionaris que foren unes eines indispensables en la recuperació de la llengua i en el seu ensenyament durant els primers anys de democràcia: *Diccionari de sinònims* (1972), acabat en col·laboració amb Jaume Riera i Sans, *el Diccionari de locucions i frases fetes* (1984), que rebé el Premi Marià Aguiló, concedit per l'IEC, i el *Diccionari d'homònims i parònims* (1988), en col·laboració amb Joan Martí.

Però si hi ha un gènere que Raspall prioritza i hi excel·leix, aquest és el de la poesia:

«*En un sol vers es pot dir tantes coses!*»

El gruix de la seva obra el componen cinc llibres de poesia, publicats entre 1991 i 2010, amb els llibres *Ales i camins* (1991), *Llum i gira-sols* (1994), *Arpegis. Haikús* (2004), *Instants, haikus i tankas* (2009), *Jardí vivent* (2010); que culmina el 2013, any del seu centenari, amb la publicació de la seva Poesia Completa a *Batec de Paraules*, volum que, a més, conté 191 poesies inèdites triades per l'autora. Des del començament, la seva és una poesia feta de les pròpies vivències, exposades sense cap pretensió de lluïment. Raspall entén la poesia com a síntesi, i allò que l'interessa és «plasmant els moments viscuts, les sensacions que m'han marcat, les idees que m'han inquietat, els sentiments que han estat vius en mi», i no s'ha pogut estar de «cedir a la fascinació que sempre ha exercit en mi el ritme dels mots versificats». La seva manera d'escriure, ens diu a *Ales i camins* (1991), és «indisciplinada, dispersa, sense perseguir cap altra finalitat, en poesia, que retrobar-me a mi mateixa buidant en el vers unes vivències reals o, a vegades, només executant un exercici de versificació pel pur plaer de fer-ho, com un joc engrescador».

En tot el volum trobem un to íntim i una magnífica representació de la poesia de Raspall que es presenta ja amb tota la força en aquest primer llibre i que Raspall ens anirà ampliant en els llibres posteriors.

Llum i gira-sols (1994), el segon llibre de l'autora, tracta de dos elements que es complementen. La llum fulgurant, metàfora de l'amor que tot ho irradia, i els gira-sols que en depenen per al seu moviment. El llibre duu el subtítol de *Poesia jove*, la qual cosa ens predisposa a sentir una veu poètica que s'inicia en l'experiència de l'amor. *Llum i gira-sols* és un llarg poema sobre tot allò que comporta l'experiència amorosa.

Els dos llibres de poemes que seguiran seran tots dos dedicats a l'estrofisme japonès: haikus i tankas.

L'interès per l'estrofisme d'origen japonès, ben segur que Joana l'adquirí a les classes de literatura universal de C. Riba a l'Escola de Bibliotecàries, perquè Riba, ja en aquells moments, hi havia mostrat una predilecció que el dugué a establir la forma catalana de la més condensada i sintètica de les formes de versificació japonesa, com ho és l'haiku.

Raspall ja ens n'havia mostrat el domini al primer llibre, però ara en el seu tercer llibre de poemes, *Arpegis* (2004), recull un conjunt de 160 haikus que mostren una vegada més el sòlid ofici de l'autora, a part de l'originalitat que representa a la literatura catalana el fet de construir un volum de poesia només amb haikus. Raspall sap condensar en l'espai reduït de les 17 síl·labes tot un món propi, fet d'imatges, vivències, dubtes, temors, pensaments.

El llibre és estructurat en 6 parts desiguals, cadascuna d'elles precedides per un títol prou il·lustratiu com *Entorn, Interrogacions, Vida. Records, Declinant, Constatacions i Identitat. Lluita*; i també per una tanka a manera d'introducció temàtica de cadascuna de les parts.

Cinc anys després de la publicació d'*Arpegis*, el 2009 apareix, publicat pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, *Instants*. El volum està format per 81 haikus i 42 tankes. Aquest quart llibre de l'autora, molt similar a l'anterior, també és estructurat en nuclis temàtics com *Entorn, Interrogants, Personals* i el darrer, *Constatacions*, els quals contenen els haikus, precedits per un de solt en el qual, en el ja usual exercici d'humilitat, la poeta ens diu que, malgrat la condensació

de pensament i l'economia de llenguatge d'aquesta forma estròfica, les coses essencials, com l'amor, poden encara ser manifestades d'una manera més directa i espontània, com ho és una mirada (*Al haikú sobren/lletres; l'amor pot dir-se/amb la mirada*).

Com a *Arpegis*, l'autora no s'està d'ofèrir-nos imatges d'una immensa plasticitat: (*La mar és blanca;/quan salta i s'estavella,/per sang, té escuma*), on el poder d'observació de tot allò que ens conforma dóna peu a una reflexió plena de saviesa: (*Queda la cendra/dels focs que ens consumeixen;/ l'ardor s'enlaira*). És la plena consciència de les transformacions que el pas del temps ens imposa irremissiblement (*Ara no trobo/ Miralls d'aquells que feien/ El rostre jove*).

Clou el volum una sèrie de 42 tankas. Aquesta forma estròfica que Raspall ja havia inclòs en altres llibres a manera d'introducció temàtica, ara ens l'ofereix en tota la varietat de temes que ja hem vist en els haikus. La tanka final és una gran evocació del poder il·luminador de la poesia, de la necessitat de la paraula poètica com a font de vida, de bellesa i d'equilibri:

XLII
Sense poemes,
els sofriments serien
tan tenebrosos
com, de nit, la tempesta
en un mar sense platges.

Jardí Vivent, publicat el 2010, consta de 67 poemes repartits de manera equilibrada entre les quatre parts en què el llibre està estructurat. Cada part duu per títol una flor d'aquest "jardí vivent": *Les violetes*, *Les margarides*, *Roses...* i *punxes i Pensaments*, que conté totes les essències de l'experiència vital de l'autora. Raspall ens retorna aquesta experiència passada pel sedàs de la poesia des de la plenitud de la seva existència, als 97 anys, i ens en serveix una òptica ben personal i profundament humanitzada, com sempre, amb un llenguatge que exhala els millors perfums d'aquest jardí conreat amb la millor dedicació i il·luminat amb la saviesa dels anys viscuts. Es tracta d'uns poemes d'una alta qualitat lírica, que se'ns presenta en el punt més àlgid de la seva trajectòria com a poeta i ens regala aquestes creacions a manera de llegat testamentari.

En el bellíssim poema «La idea», que encapçala el recull, la poeta ens parla de la creació, en aquest cas la creació literària, on la persecució i la lluita per aconseguir aquesta idea, el concepte que sempre persegueix l'obra d'art, és constant fins a una simbiosi perfecta: (*De tant vestir-la amb mots/ he concretat la idea;/ i ara ens mirem als ulls/ com velles enemigues/ inesperadament/ posades fit a fit./ La lluita ens ha lligat/ per sempre més; per sempre!*), una lluita sense treva de la qual la poeta sortirà vencedora: (*Jo m'he empobrit de mots./ però la tinc a ella./sentit contra sentit./ que, dura, se m'oposa/ com una fam vivent/ empesa a devorar*).

Tot el llibre és amarat d'imatges d'una profunditat corprenedora que sovint esdevé un manual per entendre i reflexionar sobre el sentit de la vida, vista des d'una òptica de generositat, de senzillesa, però que expressa una força vital excepcional.

Finalment, el 2013, aprofitant la commemoració del seu centenari, de què la poeta va poder gaudir en la seva totalitat, s'edità el volum *Batec de paraules*, un recull de tota la seva poesia ja editada més un gruix de 191 poesies inèdites seleccionades per l'autora, amb un estudi introductori de Carme Arenas, que fou presentat en l'acte d'homenatge que l'Institut d'Estudis Catalans i el PEN Català li oferiren a la seu de l'IEC. Aquest apartat final de poesia inèdita ens serveix les composicions de manera temàtica en l'apartat «Nadal» i, en d'altres apartats, com «Arrels», «Vivències» i «Punt i final», la seva organització cronològica ens ajuda a resseguir la trajectòria poètica de l'autora des de múltiples punts de vista i en paral·lel a la seva trajectòria vital. Tot aquest gruix de poesia ens forneix molts elements per a una lectura més aprofundida del corpus poètic de Raspall en paral·lel a la seva trajectòria vital.

I dins aquest immens corpus poètic de Joana Raspall no hi pot faltar l'esment destacat de la seva obra poètica pensada i escrita per als infants i joves. Raspall, que sempre sentí debilitat pels infants, s'adonà ben aviat, segurament a causa de l'experiència com a mare de 4 fills, que la nostra població més jove no tenia en llengua catalana la tradició poètica que sí que tenen altres cultures del nostre entorn. En un acte de servei més al país i a la nostra cultura, volgué cobrir la mancança amb una producció de concretament 632 poemes, en 11 llibres publicats entre 1981 i 2004, on desplega tota mena de recursos, servint-se de tot allò que el seu immens coneixement de la llengua li oferia, com jocs de paraules, recuperació de cançons, etc.

Aquesta generositat, acompanyada del seu talent poètic, l'ha convertida en una peça fonamental a l'hora d'estudiar la poesia dedicada als ciutadans més joves, conscient de la importància de la poesia com a punt de partença en la formació, com a pòsit de referents literaris i com a òptica des d'on veure i entendre el món, fent ús de la seva demostrada capacitat i experiència poètiques.

Raspall, doncs, és pionera també en l'escriptura de poesia per a infants a Catalunya, la qual cosa, si ja és una contribució important pel que acabem de dir, ho serà encara més si tenim en compte que Raspall fa una poesia que ja és pensada i escrita per als infants, que té en compte el seu món referencial i que incorpora tot allò que per a ells pot representar una experiència estètica en donar-los, a través de la poesia, un imaginari col·lectiu fet de dites populars, endevinalles, embarbussaments, etc.

Tota mena d'elements també lúdics per tal d'emocionar el lector primerenc, sense deixar de banda l'element musical del llenguatge, que en poesia sabem que és primordial. És allò que l'autora ha anomenat «fer escaleta»: posar els primers graons per tal que els infants puguin, de grans, enfrontar-se a les grans composicions líriques.

I és així com l'any 1981, als seus setanta-vuit anys, irromp en el món editorial amb el volum *Petits poemes per a nois i noies*.

No serà fins 15 anys després que Raspall tornarà a publicar un nou volum de poesia per a infants, concretament *Bon dia, poesia!* (1996), al qual seguiran, ja més seguits, *Degotall de poemes* (1997), i l'any següent seran tres els llibres de poesia publicats per l'autora, ja responent a un èxit lector i a una demanda creixent: *Com el plomissol. Pomes i faules, Pinzellades en vers i Versos amics*, tots del 1998. Més endavant vindran *Serpentines de versos* (2000), *Escaleta al vent* (2002), *Font de versos* (2003), *A compàs de versos* (2003) i el darrer, *Concert de poesia* (2004). Posteriorment, s'han publicat dos reculls, amb algun poema inèdit, com és el cas d'*El meu món de poesia* (2011), que incorpora dos poemes inèdits dels trenta-dos que conformen el recull i, amb motiu del centenari, s'han editat el 2013 els volums *46 poemes i 2 contes*, *Divuit poemes de Nadal i un de Cap d'Any*, amb il·lustracions d'Ignasi Blanc, i un breu relat biogràfic de Muntsa Fernández amb poesies de l'autora a *Joana de les paraules clares*.

En tots aquests més de 600 poemes, Raspall fa gala d'una gran diversitat de temes i de mons, evidenciant que la poesia és apta tant per parlar de la natura, d'animals i plantes, com per fer una reflexió sobre el temps, per expressar sentiments i estats d'ànim, per parlar d'actituds i de valors com l'amistat, la solidaritat o la tolerància, entenent la diversitat com a riquesa. Una poesia on també tenen cabuda les nostres tradicions més nostrades, així com els ginys més actuals, com veiem per exemple al poema «L'ordinador» al llibre *Degotall de poemes*.

Tota aquesta poesia és ben present a les escoles i a les biblioteques. Cal dir que durant 2013, amb motiu de la commemoració del centenari de l'autora, no hi va haver biblioteca o escola que no homenatgés la seva poesia fent recitals, exposicions, *lipdubs*, teatralitzacions, muntatges poético-musicals i tota mena d'iniciatives que demostrin la gran versatilitat d'una poesia ben arrelada entre la població a qui va dirigida. Van ser centenars d'iniciatives per felicitar i homenatjar l'autora que tant va fer per la poesia i per la llengua, la qual cosa representa un gran triomf en el seu propòsit no

ja de «fer escaleta», sinó de convertir la seva poesia en el trampolí necessari per accedir a la poesia lírica de més gran nivell.

En un darrer acte d'humilitat, Raspall vol passar comptes amb la pròpia existència creativa i ens regala aquesta lliçó:

Heu arribat on volíeu, vosaltres?

Jo, només aquí: a l'interrogant.

Carme ARENAS NOGUERA

JOSEP M. CASTELLET. IN MEMORIAM.

(1926-2014)

En aquest punt final de la biografia crítica de Josep Maria Castellet (1926-2014) podem fer el seguiment de la seva bibliografia essencial o bé assajar un nou camí d'interpretació a partir d'intentar establir una categorització de conceptes estètics i ètics darrere dels quals s'estructura i organitza tota l'arquitectura bàsica del seu pensament i actitud crítica. El resultat no ha de ser diferent perquè partim d'una mateixa bibliografia, però establir aquestes categories permet visualitzar millor la formació d'uns valors transitoris o l'establiment dels valors constants que subjauen darrere de l'operació de lectura crítica de J. M. Castellet. També ajuda a establir millor el sentit d'una evolució que es veu sotmesa o marcada per les raons i els motius que porten i expliquen per què els valors transitoris canvien i els altres, els constants, es mantenen sempre. El títol d'un llibre pot marcar un canvi o una inflexió i es pot convertir en bandera d'una idea o projecte. Ens interessa, per tant, assenyalar el títol del llibre però també la seva significació perquè ajuda a construir la ideologia literària del seu autor. Com que en les altres semblances fetes, al llarg dels anys, de Josep M. Castellet sempre hem seguit l'itinerari bibliogràfic avui, en aquest punt final, voldríem seguir l'altre camí que ens porta a establir la seqüència de valors i categories que han orientat i articulat l'itinerari crític i memorialístic de Josep Maria Castellet.

En aquest intent establím, doncs, els enunciats de la seqüència terminològica i conceptual que marca tant el camí d'un canvi i una evolució com el d'una permanència. Així serien 1) Valors transitoris i de canvi: Objectivisme, Compromís, Realisme contra Simbolisme, Qüestió de mètode i renovació, Enciclopèdia i totalitat, Memorialisme i balanç. 2) Valors constants i de permanència: Fidelitat al present, Modernitat. A aquesta dicotomia entre 1 i 2 també es podria afegir la constatació que hi ha valors que si bé, inicialment, són fruit del canvi, amb la maduresa intel·lectual i biològica esdevenen i es converteixen en valors de permanència en ser assumits com a punts finals i darrers del procés evolutiu amb l'assumpció dels quals aquest procés es tanca. Com seria el valor "Enciclopèdia i totalitat" que marca el darrer posicionament d'una evolució crítica sense que es registri ni es produeixi una nova alternança a aquesta actitud.

Les categoritzacions assenyalades estableixen les coordenades que expliquen una vida i un treball intel·lectual. També els valors estètics i socials que expliquen l'obra. En darrer terme idees i valors només circumscrits a un temps històric concret o bé d'altres que perduren i són transversals al llarg de tot el procés. Els valors transitoris són idees que han evolucionat com a conseqüència d'una tensió intel·lectual confrontada a la realitat. Cada idea que construeix valor s'articula i s'alimenta d'uns referents intel·lectuals externs, es construeix, es defensa, s'executa, triomfa i persisteix o decau. Si persisteixen, com "Fidelitat al present" o "Modernitat", acompanyen tot el procés. Si decauen, com "Objectivisme" o "Realisme contra Simbolisme", obliguen a una substitució i alternança a través de la revisió, "Qüestió de mètode", i a una nova conceptualització, "Enciclopèdia i totalitat", que estableix les darreres preses de posició abans de "Memorialisme i